

Informace o disertacích ze sociologie

Před komisí vědecké rady University Karlovy pro obhajoby kandidátských disertačních prací ze sociologie, pracující při Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy, bylo v universitním roce 1965/66 úspěšně obhájeno několik zajímavých prací. Pestrá paleta témat — od obecné sociologie přes sociologie jednotlivých společenských skupin až k problematice řízení, volného času atd. — svědčí o velmi širokém pojetí sociologie, což v současném stadiu, kdy celá řada oblastí společenského života je pro vědu teprve objevena, je momentem spíše pozitivním. Nebudeme zde jednotlivé práce hodnotit, chceme jen stručně upozornit na jejich obsahové a metodické zaměření.

Práce Milana Petruska *Teoretické a metodologické předpoklady sociologické analýzy sociometrických dat* — součást připravované větší studie o sociometrii — je velmi kvalitním a u nás ojedinělým příspěvkem k rozpracování teoretických a metodologických principů marxistické mikrosociologie. Úvodní kapitoly — po výběru kriticko-analytických postupů, kterých bude v práci použito — jsou věnovány genetickým a vývojovým zvláštnostem sociometrie a jejímu pojmovému aparátu. Dosavadní marxistická kritika dostatečně nepřihlížela k cestě, kterou sociometrie od svého založení urazila. Přeceňování jejích možností v oblasti makrostrukturální analýzy a utopické návrhy sociotechnických opatření jsou charakteristické jen pro první vývojové období. Po osamostatnění sociometrických metod — jednak ve směru psychotherapeutických a sociotechnických aplikací (skupinová terapie, částečný metodologický podklad „human relations“), jednak ve směru integrace sociometrie do pozitivistických snah o vybudování sociologie jako přírodní vědy (s důrazem na kvantifikaci) — dochází k vazbě sociometrie na dva typy substantivních teorií, jejichž předmětem jsou malé skupiny jako sociální útvary zvláštního druhu (pojetí Harsovo), nebo jejichž předmětem je chování individua v sociálním prostředí, přičemž malá skupina je podstatnou součástí tohoto prostředí (pojetí Homansovo). Autor dále analyzuje základní sociometrické pojmy — sociální atom, společenský vztah — a na základě rozlišení explicitního a implicitního preferenčního chování se zabývá problémem vztahu dat získaných observačními a sociometrickými technikami. Obě techniky jsou orientovány k různým druhům sociální reality, přičemž jejich současné použití je nástrojem kom-

plexního popisu situace, která je složena z odlišných komponent, nepostižitelných aplikací jediné techniky. Závěrečné kapitoly práce jsou věnovány analýze dvanácti definic sociometrie, jak je navrhl Bjerstedt — obecně přijatelné vymezení není v současné době možné — a dále specifice sociometrických technik a klasifikaci sociometrických testů.

Dvě práce byly věnovány inteligenci. Disertace Miloše Hůska *K definici sociální skupiny inteligence* vychází jednak z kritiky nemarxistických koncepcí inteligence, jednak z dosavadního marxistického řešení. Základní tendence vycházející ze společenské dělby práce je formování „novodobé“ inteligence jako zvláštní, relativně stabilní, vnitřně výrazně diferencované vrstvy mezitřídního charakteru. Tomu také odpovídá tzv. užší pojetí inteligence (proti širšímu pojetí, podle kterého se inteligence rozpadá do jednotlivých tříd kapitalistické společnosti), a z těchto momentů je vybudován autorův pokus o definici inteligence v soudobém kapitalismu. Specifikum této vrstvy spočívá v rozhodující roli duševní práce a ve výkonu intelektuálních funkcí. V závěru práce autor blíže vymezuje jednotlivá hlavní kritéria pro vymezení kategorie duševních pracovníků — kritérium psychofyzilogické, kritérium teorie a praxe, kritérium technické a společenské stránky společenské dělby práce.

Libuše Dziedzinská (*Příspěvek k sociologickému pojetí inteligence*) při určení podstaty duševní a fyzické práce metodicky navazuje na psychofyzilogický přístup Strumilinův, ze kterého vyplývá možnost sestavení hierarchie pracovních činností podle stupně intelektuализace. Tato kritéria jsou ovšem brána v dialektické jednotě z hledisky sociálně ekonomickými. Centrální partie práce se zabývají vznikem a vývojem dělby práce na duševní a fyzickou v jednotlivých sociálně ekonomických formacích — tak za socialismu jsou sociálně ekonomické rozdíly mezi duševní a fyzickou prací dány především nerovností podílu na realizaci společenského vlastnictví. Vysoká intergenerační mobilita potvrzuje, že za socialismu byla zrušena výlučnost duševní práce; naproti tomu nízká intragenerační mobilita přivádí k závěru, že i za socialismu existují relativně stabilní skupiny duševně a fyzicky pracujících. V poslední kapitole *Postavení inteligence v sociální struktuře kapitalistické a socialistické společnosti* se autorka zabývá kritérii vymezení inteligence — podle vnitřního obsahu pracovní činnosti je inteligence představována těmi, kdo vykonávají vysoce

intelektualizovanou a intelektualizovanou rutiní práci. Z hlediska třídní analýzy její postavení odpovídá přechodné, vyvíjející se a vnitřně diferencované mezivrstvě. Pro charakteristiku dalších dimenzí je potom nejužitečnější metoda konkrétní analýzy profesionální struktury.

Karol Režný se ve čtyřech kapitolách své práce *Zvláštnosti formování třídy socialistického družstevního rolnictva na Slovensku* věnoval rozboru specifiky rolnické otázky na slovenské vesnici — vedle všeobecných zákonitostí (především dvojaký charakter družstevního rolníka) zde působily zhuštěné ekonomické a ideologické podmínky, nižší úroveň kulturního rozvoje, což se promítlo do značné nevyhraněnosti politických postojů. Formování třídy družstevního rolnictva je v nejvyšší míře subjektovo-objektovým procesem, který se nevyčerpává jen třídními přeměnami — disertace chce být úvodem k další práci o sociální struktuře vesnice, kde má být položen důraz na netřídní prvky družstevního rolnictva.

Poslední sociální skupinou, která se stala středem zájmu, byla rodina. Marie Hošková (*Rodina naší současnosti a její populační funkce*) se nejprve zabývá úlohou rodiny ve společnosti, jejími charakteristickými znaky za socialismu a obsahem její činnosti — postupně zde rozebírá ekonomickou, výchovnou a biologicko-reprodukční sféru. Poslední oblasti je také věnována nejobsáhlejší kapitola práce — autorka zde analyzuje regulativní vlivy působící na reprodukci, metodologii marxistické demografie a hlouběji se zabývá zejména populační funkcí naší současné rodiny. Výsledky celé řady průzkumů uskutečněných autorkou v Plzni a jejich porovnání s výsledky celostátních průzkumů dokazují, že základní stránkou populační funkce naší rodiny je plánované rodičovství, jehož charakter je denatalitní. Rozhodující příčiny je třeba hledat v oblasti sociálně ekonomické.

Do oblasti sociologie volného času zasáhla disertace Karla Rychtaříka *Příspěvek k problematice sociologických aspektů osobního volna v Československé lidové armádě*. Po úvodních kapitolách věnovaných kritice nainvě realistickeho poznání (v protikladu k nové kvalitě sociologické informace), po vymezení předmětu a programu sociologie osobního volna jako empiricko — teoretické disciplíny a zařazení osobního volna jako společenského jevu se autor zabývá vymezením pojmu osobního volna z nejrůznějších hledisek (z hlediska objektivního významu, subjektivních pocitů, potenciálních možností rozvoje pracovní síly, z hlediska dělby času v životě vojáka, z hlediska souvztažných korelačních jevů). Autor poukazuje na specifiku volného času v armádě, na jeho nezbytné kompenzační a adaptační funkce, přičemž v kvantitativních údajích vychází z výzkumů provedených u tankových a motostřeleckých jednotek. V dalších kapitolách se zabývá mírou individuálního a společenského využití volného času — vlivy přírodního a společenského prostředí, tendencemi velitelů a

politických pracovníků v reglementaci volného času atd., a dále kategorizací potřeb a zájmů člověka a funkcemi volného času ve vztahu k osobnosti. Práce je bohatě doložena empirickými materiály z výzkumů, které autor sám prováděl, nebo na nichž se podílel.

Disertace doc. Jaroslava Kohouta *Sociologie a ekonomické řízení* se po úvodu věnovaném úloze a funkci sociologie v procesech řízení ekonomiky, jejich vzájemnému vztahu, a dále vymezení a aplikačním možnostem sociologie práce, podniku, průmyslu a trhu hlouběji zabývá třemi problémovými okruhy: sociologií řídicí práce a ředitelskou profesí, aplikací sociologie a psychologie ve vnitropodnikovém řízení a vztahem sociologie a marketingu. V teoretickém rámci změn ve struktuře souhrnného společenského dělníka jsou v první části rozebírány (po charakteristice předních teoretiků řízení) společenské důsledky procesů vědeckotechnické revoluce — neustálé roste význam řízení a řídicích pracovníků, vývoj automatizace zřejmě zruší hierarchizaci souhrnného společenského dělníka. Dále se autor zabývá úlohou inženýrské, ekonomické a sociální psychologie, psychologie práce ve vnitropodnikovém řízení, rolí podnikového psychologa a sociologa a vyslovuje se pro týmovou práci společenskovoedních pracovníků na nadpodnikovém stupni řízení, opřenou o práci sociologů ve vybraných podnicích. V poslední kapitole práce se autor zaměřuje na trh — marketing je zde charakterizován jako proměnný vztah mezi výrobou, výrobkem, trhem a kupujícím subjektem — a analyzuje jednotlivé momenty a metodické přístupy v marketingových operacích.

Obsáhla disertace Miroslava Marvana *Západoněmecká vojenská klika a její ideologie*, pohybující se na pomezí sociologie a politiky, zpracovává problematiku ve třech hlavních částech. První část je věnována charakteristice militarismu, militaristů a vojenských klik, sociálním kořenům a teoretickým předpokladům vojenské ideologie soudobého západoněmeckého imperialismu. Ve druhé části se autor zabývá vývojem německého militarismu až do jeho nového vzkříšení v bundeswehru a vznikem tzv. neomilitarismu. Podrobněji je zde např. analyzováno sociální složení důstojnického sboru bundeswehru, jeho odborné kvality a politická orientace. Poslední část je věnována falešnému ideologickému odrazu těchto procesů, snahám o obhajobu neomilitarismu, o rehabilitaci příslušníků západoněmecké vojenské kliky atd.

V práci Antonína Vaňka *Výchova k práci v socialistickém školství*, pohybující se na pomezí sociologie a pedagogiky, jsou ve třech základních problémových okruzích — výchova k práci v socialistickém školství, tendence vývoje společnosti a vědeckotechnické revoluce, podmínky dalšího rozvoje pracovní výchovy v socialistickém školství — analyzovány otázky všestranného rozvoje osobnosti, místa pracovní výchovy ve školství a její perspektivy v systému komu-